

DOI: 10.26104/NNTIK.2022.19.28.016

Ибраимова С.М., Кадырова Б.М., Бексултанов А.А.

ТЕМИР ЖОЛ ТРАНСПОРТУНДА ЭКОНОМИКАЛЫК МАМИЛЕЛЕРДИ ЖАНА ФИНАНСЫЛЫК АГЫМДАРДЫ УЮШТУРУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Ибраимова С.М., Кадырова Б.М., Бексултанов А.А.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ И ФИНАНСОВЫХ ПОТОКОВ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

S. Ibraimova, B. Kadyrova, A. Beksultanov

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF ECONOMIC RELATIONS AND FINANCIAL FLOWS IN RAILWAY TRANSPORT

УДК: 336+65

Макалада үч блокто ачылган темир жолдун жана анын уюмдарынын спецификалык өзгөчөлүктөрү каралат, өнөр жай ишканаларынан айырмаланып, өндүрүш процессинин жана ташуу технологиясынын өзгөчөлүктөрүнөн улам чарбалык ишти уюштуруунун айрым өзгөчөлүктөрү бар. Ушуга байланыштуу темир жолдо, анын уюмдарында жана ишканаларында колдонулуучу контролдун атайын формалары. Транспорттун башка түрлөрүнөн темир жол транспорту ташууну уюштуруунун өзгөчө шарттары жана технологиясы, экономикалык жана финансылык мамилелердин системасы менен айырмаланат. Макалада көрсөтүлгөн белгилер темир жол транспортунун ишканаларында өндүрүштүк жана финансылык ишти уюштуруудан айырмаланган финансылык мамилелердин түрлөрүн аныктайт. Анда темир жол транспортунун уюмдарынын финансысы боюнча негизги материалдар, темир жол транспортунун системасындагы деңгээлдер боюнча кирешелердин жана чыгашалардын түзүлүшү жөнүндө маалыматтар, темир жол тармагынын ишканаларынын топторго бөлүнгөн финансылык ресурстары камтылган. Макалада аныкталган транспорттук финансынын өзгөчөлүгү, алар транспорт чөйрөсүндө пайда болгон жана акча каражаттарынын фондун түзүү, бөлүштүрүү жана пайдалануу менен байланышкан акча мамилелерин камтыйт.

Негизги сөздөр: каржы агымы, экономикалык мамилелер, темир жол транспорту, каржы, транспорт, жүк.

В статье рассматриваются специфические особенности на железной дороге и в ее организациях, раскрытых в трех блоках, в отличие от предприятий промышленности, существуют некоторые особенности организации хозяйственной деятельности, обусловленные особенностями производственного процесса и технологии перевозок. С этим связаны и особые формы контроля, применяемые на железной дороге, ее организациях и предприятиях. Среди других видов транспорта железнодорожный отличается особыми условиями и технологией организации перевозок, системой экономических и финансовых взаимоотношений. Указанные в статье особенности определяют отличные от промышленности виды финансовых отношений и организацию финансовой работы на предприятиях железнодорожного транспорта. Содержит основные материалы по финансам организаций железнодорожного транспорта, информацию о формировании доходов и расходов по уровням в системе железнодорожного транспорта, финансовых ресурсах предприятий отраслевых хозяйств железной дороги, разделенных на группы. Раскрытая в статье специфика финансов транспорта состоит в том, что в них включены денежные отношения, возникающие в сфере перевозок и свя-

занные с образованием, распределением и использованием фонда денежных средств.

Ключевые слова: финансовые потоки, экономические отношения, железнодорожный транспорт, финансовые, перевозки, груз.

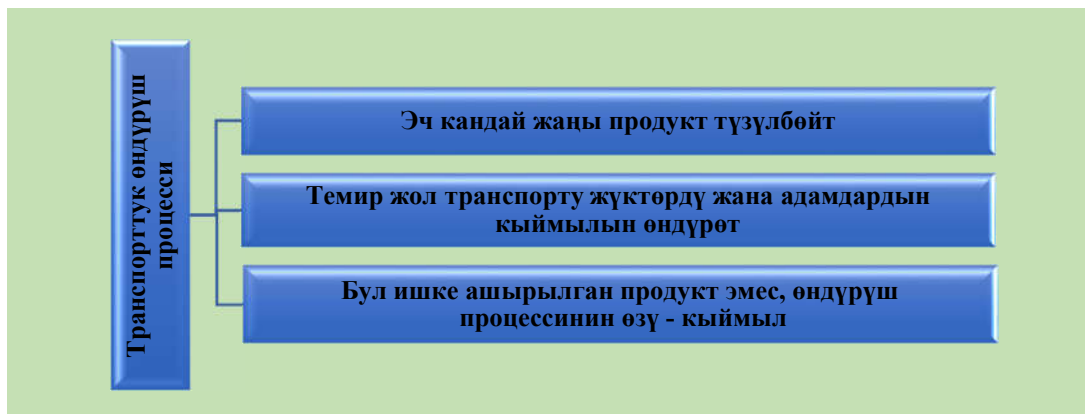
The article discusses the specific features of the railway and its organizations, disclosed in three blocks, unlike industrial enterprises, there are some features of the organization of economic activity, due to the peculiarities of the production process and transportation technology. Related to this are special forms of control applied on the railway, its organizations and enterprises. Among other modes of transport, rail transport is distinguished by special conditions and technology for organizing transportation, a system of economic and financial relationships. The features indicated in the article determine the types of financial relations that are different from industry and the organization of financial work at railway transport enterprises. It contains basic materials on the finances of railway transport organizations, information on the formation of income and expenses by levels in the railway transport system, financial resources of enterprises of railway industry enterprises divided into groups. The specifics of transport finance revealed in the article is that they include monetary relations that arise in the field of transportation and are associated with the formation, distribution and use of the fund of funds.

Key words: financial flows, economic relations, rail transport, financial, transportation, cargo.

Темир жолдо жана анын уюмдарында өнөр жай ишканаларынан айырмаланып, өндүрүштүк процессин жана ташуу технологиясынын өзгөчөлүктөрүнөн улам чарбалык ишти уюштуруунун кээ бир өзгөчөлүктөрү бар. Ушуга байланыштуу темир жолдо, анын уюмдарында жана ишканаларында колдонулуучу контролдун атайын формалары. Транспорттун башка түрлөрүнөн темир жол транспорту ташууну уюштуруунун өзгөчө шарттары жана технологиясы, экономикалык жана финансылык мамилелердин системасы менен айырмаланат.

Өндүрүштүк процессти башкарууну жогорку борборлоштуруу менен бирге (темир жол транспортунда, ошондой эле транспорттун башка түрлөрүндө поезддердин бирдиктүү график жана график боюнча үзгүлтүксүз кыймылы) транспорттук өндүрүштүн үч бөлүмүндө көрсөтүлгөн төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрү бар (блоктор, схема 1, 2, 3).

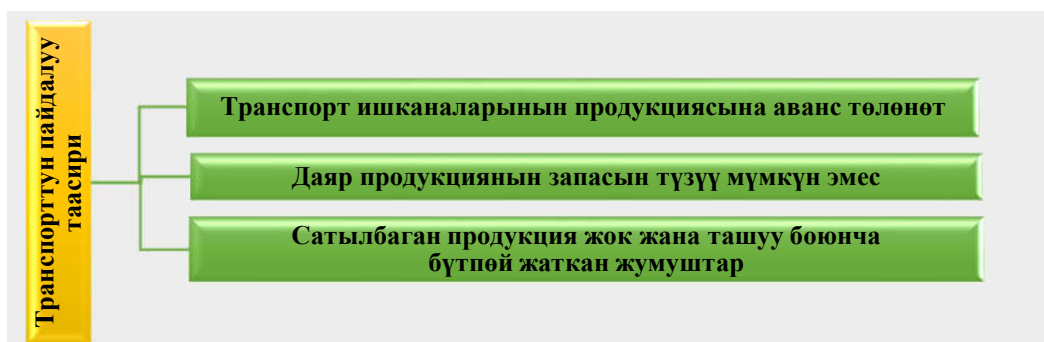
Схема 1

Блок 1. Транспорттук өндүрүштүн өзгөчөлүктөрү.

Блок-1. 1-схемада көрсөтүлгөн транспорттук өндүрүш процессин ачып берет, биринчиден, бул жерде өнөр жайдагыдай жаңы материалдык продукт түзүлбөйт. Жалпысынан транспорт, атап айтканда, темир жол жүктөрдү жана адамдарды ташыйт, натыйжада алардын жайгашкан жери өзгөрөт. Транспорт тармагында өндүрүш процессинен чыккан продукция эмес, өндүрүш процессинин өзү – кыймыл (товарлардын жана адамдардын кыймылы) ишке ашат.

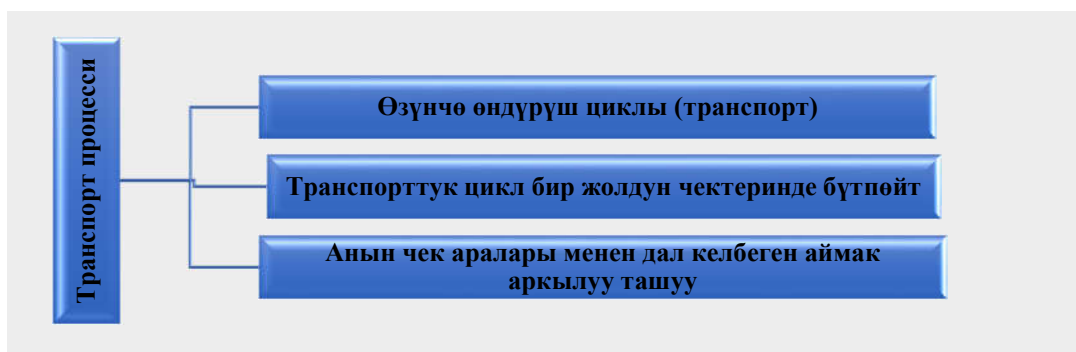
Схема 2

Блок 2. Транспорттун пайдалуу эффекти.

Транспорттук 2-блоктуң - пайдалуу эффекти өндүрүштүк процессте гана керектелет (схема 2). Ушуга байланыштуу транспорт ишканаларынын продукциясы өндүрүштүк процесс аяктаганга чейин теленет; жүргүнчүлөр жана жүк жөнөтүүчүлөр транспорт тарабынан алар үчүн пайдалуу болгон жумуш аткарылганга чейин акчалай салым кошушат. Транспорт ишканаларында даяр продукциянын запасын түзүү мүмкүн эмес, анткени өндүрүш процессинен ажыратылуучу даяр продукция жок, демек, транспорт ишканаларынын балансында сатылбай калган продукциялар жана ташуулар үчүн бүтпөгөн иштер жок.

Схема 3

Блок 3. Ташуу процессин уюштуруудагы өзгөчөлүк.

Анан, албетте, темир жолдогу 3-блокутк белгилейбиз, андан тышкары 3-схемада көрсөтүлгөн ташуу процессин уюштуруунун өзгөчөлүгү бар. Өзүнчө өндүрүштүк цикл (транспорт) бир жолдун чектеринде бүтпөйт, ал эми өнөр жайдагы ар бир өндүрүш циклы ишкананын чегинде болуп, бул жерде анын аймагында аяктайт, андан кийин даяр продукция же жарым фабрикат чыгат. Өнөр жай ишканасы өзү аткарган жумуш үчүн гана келишим түзөт.

Темир жолдо жүктөрдү жана жүргүнчүлөрдү ташуу анын чек аралары менен дал келбеген аймак аркылуу жүзөгө ашырылат. Ташуу келишими жүктү же жүргүнчүлөрдү кабыл алуучу жол менен түзүлөт, ал эми ишти ташылган жүктөрдү же жүргүнчүлөрдү бири-бирине өткөрүп берүү менен бир нече мамлекеттердин жолдору аткарат. Темир жолдун чегинде ташуу ички транспорт менен гана бүтөт (жүргүнчүлөрдү ташуу үчүн булар аймактар аралык, райондук жана шаардыктар).

Бул темир жолдун кирешелер эсеби боюнча ташуудан түшкөн каражаттарды борборлоштуруунун жана андан кийин жүктөрдү жана жүргүнчүлөрдү ташуудан түшкөн кирешени темир жол башкармалыктарынын жана алардын структуралык бөлүмдөрүнүн ортосунда бөлүштүрүүнүн зарылдыгын аныктайт.

Темир жол бөлүмдөрүнүн ортосунда ташуудан түшкөн кирешени бөлүштүрүү ар бир бөлүмдүн чектеринде аткарылган тонна-километрлерге жана жүргүнчү-километрлерге пропорционалдуу түрдө жүзөгө ашырылат (баштапкы жана акыркы операциялар боюнча кирешелер толугу менен жөнөп кетүүчү жана темир жол департаментине таандык. Тиешелүүлүгүнө жараша көздөгөн жер).

Бул белгилер темир жол транспортунун ишканаларында тармактык жана финансылык ишти уюштуруудан айырмаланган финансылык мамилелердин түрлөрүн аныктайт.

Мамилелердин бардык топторунун өзүнүн өзгөчөлүктөрү жана масштабы бар, бирок алардын бардыгы эки тараптуу мүнөзгө ээ жана алардын материалдык негизин акча каражаттарынын кыймылы түзөт. Акча каражаттарынын кыймылы ишкананын уставдык капиталын түзүү менен коштолот, акча каражаттарынын жүгүртүүсү башталат жана аяктайт, каражаттардын ар кандай максаттарга түзүлүшү жана пайдаланылышы.

Транспорттук финансынын спецификасы аларга транспорт тармагында келип чыгуучу жана каражаттардын фондусун калыптандыруу, бөлүштүрүү жана пайдалануу менен байланышкан акча мамилелерин камтыйт. Мындай фонд транспорт жана өндүрүш процессинде пайдаланылган материалдык ресурстардын наркын төлөө, эмгек акыны жана социалдык камсыздандыруу төгүмдөрүн төлөө, накталай каражаттардын жыйымдарын (жанылоо, реконструкциялоо, өнүктүрүү, башка ишканаларга инвестициялоо үчүн пайдаланылат), салым кошуу үчүн зарыл. Мамлекеттик бюджетке унемделген каражаттардын бир бөлүгү.

Экономиканын ар бир тармагындагы финансынын материалдык негизин өндүрүш процесси, жүктөрдү, жүргүнчүлөрдү, жүктөрдү ташуу, ошондой эле объектилерди куруу жана реконструкциялоо, техникалык каражаттар түзөт.

Темир жол транспортунун финансылык мамилелерине акча мамилелеринин беш тобу кирет (1-табл.).

1-таблица

Темир жол транспортундагы финансылык мамилелердин негизги тайпасы

Тайпа	Финансылык мамилелердин түрү	Мүнөздөмөлөрү жана максаты
1.	Взаимоотношения предприятий железной дороги с органами финансовой системы государства	Включаются взносы из прибыли и другие отчисления, финансирование из государственного бюджета, кредиты банков, а также расчеты с органами государственного и социального страхования
2.	Финансовые отношения, связанные с реализацией выполненных работ (осуществленных грузовых, пассажирских и других перевозок, хранение грузов, багажа и др.)	Планирование доходов, участие в установлении тарифов на перевозки и цен на реализуемую продукцию, осуществление расчетов с потребителями продукции грузовладельцами и пассажирами за перевозки.
3.	Тармак ичиндеги финансылык мамилелер	Сатылган транспорттук продукциянын, жумуштардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмүнө жана сапатына жараша жол башкармалыктарын жана алардын түзүмдүк бөлүмдөрүн (тармактык линиялык ишканаларды) каржылоо
4.	Темир жол менен бирикменин ишканаларынын, ошондой эле курулуш-ремонт ишканаларынын ортосундагы финансылык мамилелер	Темир жол транспортунун көмөчкү өнөр жай жана өндүрүштүк эмес ишканалары жана уюмдары тарабынан продукцияларды, аткарылган иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сатуу. Буткеруелген жаны курулуштун жана техникалык объектилердин капиталдык ремонтунун акысына байланыштуу эсептеелер. Бул иштердин акысын темир жол белгиленген баалар боюнча төлөйт.
5	Темир жол ишканалары менен анын жумушчуларынын ортосундагы финансылык мамилелер	Ишканалардын кызматкерлерине эмгек акы, ошондой эле маданий жана турмуш-тиричилик жактан тейлөө менен байланышкан мамилелер

Транспорттук финансы мамлекеттик финансынын бир бөлүгү болуп саналат, ал эми темир жол транспорту үчүн транспортту тейлеген же негизги фонддорду жана жаңы курулуштарды оңдоочу темир жол, өнөр жай жана курулуш ишканаларынын жана уюмдарынын финансысы кирет.

Учурда Кыргызстандын темир жол транспортунда реформа жүрүп жатат. Реформанын негизги сценарийи темир жол транспортунун мамлекеттик жана жеке компоненттеринин айкалышын камтыйт (мамлекеттик компонент - байланыш жана тартуу каражаттарынын түз линиялары; жеке компонент - вагондук парк жана айрым инфраструктуралык элементтер).

Азыртадан эле адистештирилген кыймылдуу составдын кепчулугу (цистерналар, рефрижераторлор) жеке менчикте, мисалы, өнөр жайлык темир жол транспортунун ишканалары жеке менчик болуп калды, алардын жеке вагондору гана эмес, локомотивдери жана автомобиль жолдору менен тушуучу байланыш линиялары да бар. Темир жол транспортунда менчиктин ар кандай формаларынын болушу чарба жүргүзүүчү субъекттердин финансылык мамилелеринин мүнөзүнүн өзгөрүшүнө жана натыйжада финансылык механизмди өркүндөтүүнүн зарылдыгына алып келет.

Литература:

1. Бурмистрова Л.М. Финансы организаций (предприятий): учеб. пособие / Л.М. Бурмистрова. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 240 с.
2. Брусов П.Н. Финансовый менеджмент. Финансовое планирование: учеб. пособие / П.Н. Брусов, Т.В. Филатова. - М.: КНОРУС, 2012. - 226 с.
3. Варламова Т.П. Финансовый менеджмент: учеб. пособие / Т.П. Варламова, М.А. Варламова. - 2-е изд. - М.: Дашков и Ко, 2015. - 304 с.
4. Деева А.И. Финансы и кредит: учеб. пособие / А.И. Деева. - М.: Кнорус, 2012. - 536 с.
5. Ибраимова С.М. Прикладные исследования вариантов стратегий роста перспективных отраслей и видов экономической деятельности [Текст] / Ибраимова С.М., Клецкова Е.В. / «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». - Бишкек, 2020. - №2. - с. 157-164.
6. Гизатуллина В.Г. Г46 Финансы и финансовый менеджмент на транспорте: учеб.-метод. пособие / В.Г. Гизатуллина, Е.В. Бойкачева; М-во трансп. и коммуникаций Республика Беларусь, Белорус. гос. ун-т трансп. - Гомель: БелГУТ, 2020. - 91 с.
7. Гизатуллина В.Г. Экономика предприятий отраслевых хозяйств железной дороги / В.Г. Гизатуллина, Е.В. Бойкачева. - Гомель: БелГУТ, 2019. - 232 с.
8. Гизатуллина В.Г. Себестоимость железнодорожных перевозок и тарифы: учеб. пособие / В.Г. Гизатуллина, Е.В. Бойкачева. - Гомель: БелГУТ, 2016. - 301 с.
9. Куранова А. Управление финансами / А.Куранова. - М.: Приор-издат, 2010. - 176 с.
10. Чеботарь Ю.М. Финансы и финансовые рынки / Ю.М. Чеботарь. - М.: АСТ, 2011. - 368 с.